

مطالعه غیر درسی دانش آموزان دوره متوسطه استان قم

سید ابوالفضل یوسفی

چکیده

جامعه آماری این پژوهش عبارت است از دانش آموزان پسر و دختر دوره متوسطه نظری نقاط شهری استان قم که تعداد آنها بالغ بر ۴۸۰۰۰ نفر بوده و در ۱۰۱ واحد آموزشی روزانه (سال تحصیلی ۷۹-۷۸) مشغول به تحصیل بوده‌اند. از این جمعیت، تعداد ۷۵۰ دانش آموز پسر و دختر در ۲۲ واحد آموزشی، به روش نمونه گیری تصادفی طبقه‌ای به عنوان گروه نمونه، انتخاب شدند.

داده‌های مورد نیاز با استفاده پرسشنامه جمع‌آوری گردیده است. روایی محتوایی پرسشنامه با استفاده از نظر متخصصان و کارشناسان تعلیم و تربیت تعیین گردید و پایایی آن از طریق روش بازآزمایی (تطبیق اطلاعات ارائه شده از سوی نمونه معرف با اطلاعات جمع‌آوری شده از سریق مشاهده مستقیم) معین شد. برای توصیف اطلاعات از جدولهای فراوانی، نمودارها و شاخصهای آماری نظیر میانگین، واریانس، انحراف معیار و... استفاده شده است و در مرحله تحلیل داده‌ها با توجه به شرایط گروه‌ها، استقلال و وابستگی داده‌ها، مقیاس اندازه‌گیری و... از روشهای استنباط آماری نظیر تحلیل واریانس یک متغیری و دو متغیری، آزمون تعقیبی توکی و آزمون آماری کا-اسکوئر استفاده شده است.

مقدمه

مطالعه یکی از مهم‌ترین ابزارهای ارتباط انسان با جهان پیرامون و به ویژه آثار به جا مانده از دیگران است. نظامهای آموزشی پیشرو ضمن تشویق دانش آموزان به مطالعه کتابهای درسی

آنها را به مطالعه منابع غیردرسی نیز هدایت می‌کنند تا عادت به مطالعه را در آنها پیروانند. با این عمل مطالعه به یک عادت درونی شده تبدیل می‌شود و افراد پس از پایان تحصیلات رسمی مطالعه را یکی از نیازهای اساسی خود احساس می‌کنند. این در حالی است که به اعتقاد بسیاری از صاحب‌نظران مسایل تعلیم و تربیت آنچه از گذشته تا به امروز در فرایند آموزش، تدریس و امتحان در مدارس ما مطرح گردیده، صرفاً افزایش سطح محفوظات و بازیس دادن آن بوده است. از این رواج مطالعه تنها به عنوان وسیله‌ای (در یک مقطع زمانی خاص) جهت نفوذ بر سدی به نام «امتحان» استفاده شده است. به همین سبب مطالعه مستمر و به ویژه مطالعه غیردرسی در برنامه زندگی افراد جایگاه واقعی خود را پیدا نکرده و به تدریج به ایجاد این باور منجر می‌شود که مطالعه همانا خواندن دروس مدرسه یا دانشگاه به منظور موفقیت در امتحان است. پژوهش حاضر با برای آگاهی از وضعیت مطالعه غیردرسی دانش‌آموزان دوره متوسطه استان قم انجام شده است.

مسأله پژوهش

نشام آموزشی یکی از مهم‌ترین نهادی اجتماعی در زندگی بشری از دیرباز وظیفه مهم توانا ساختن انسان برای انطباق با محیط پیرامونش را به عهده داشته است. شوق آموختن سابقه‌ای به اندازه عمر جوامع دارد. جوامع به این نیاز به دو گونه پاسخ داده‌اند: (۱) آموزش به شیوه‌ای سنتی یا غیر رسمی از طریق خانواده بزرگسالان، ریش‌سپیدان و... و (۲) آموزش و پرورش رسمی

آموزش و پرورش رسمی، آموزشی است که عمدتاً در مدارس و سایر مؤسسات آموزشی با یک هدف و برنامه از پیش تعیین شده انجام می‌شود. در حالی که آموزش غیر رسمی، فرایند همیشگی آموزش و پرورش فرد در جامعه به منظور انطباق او با زندگی اجتماعی است. چنین آموزشی علاوه بر افزایش اطلاعات فرد در حوزه آموزش رسمی به توسعه بینش، استعدادها و مهارت‌های او در بیشتر زمینه‌های فردی و اجتماعی یاری می‌رساند.

پرسشی مطرح این است که آیا نظام اجتماعی (خانواده، مدرسه، رسانه‌ها و...) توانسته است دانش‌آموزان را به آموختن فراتر از آنچه در مدارس یاد می‌گیرند، سوق دهد؟ چه عواملی موجب گرایش دانش‌آموزان به مطالعه مستمر می‌شود؟ و اساساً وضعیت مطالعه آنها (به ویژه مطالعه غیردرسی) چگونه است؟ پاسخ این پرسشها را در جاهای مختلف می‌توان جستجو

کرد: خانواده، اجتماع، مطبوعات، رادیو و تلویزیون... و مهم‌تر از همه مدارس. مدارس کشور بهترین و مناسب‌ترین مکان برای ترویج مطالعه می‌باشند. در این محیط بسیاری از کودکان و نوجوانان زیر پوشش قرار می‌گیرند. مدارس ضمن اینکه انتقال معلومات و دانش را به فراگیران به عهده دارند، در بارور کردن استعدادهای ذهنی و جامعه‌پذیری دانش‌آموزان نقش مهمی ایفا می‌کنند.

متأسفانه دانش‌آموزان مدارس ما معمولاً رغبتی به مطالعه غیردرسی از خود نشان نمی‌دهند. به نظر می‌رسد این رسم غلط از گذشته تا به امروز در مدارس ما شکل گرفته است که دانش‌آموز تنها موظف است کتابهای درسی اش را بخواند، سپس امتحان بدهد و نتیجه تلاش او نمره‌ای باشد که در برگه‌ای به نام کارنامه درج می‌گردد. آموزش و پرورش با وجود استفاده از بیشترین منابع مادی و برخورداری از غنی‌ترین منابع انسانی جامعه نتوانسته است ضرورت و اهمیت مطالعه غیردرسی را برای دانش‌آموزان به یک ارزش درونی شده تبدیل کند. به همین دلیل است که (به اعتقاد بسیاری از صاحب‌نظران) در سطوح بالاتر هم دانش‌آموزان صرفاً به مطالعه کتابهای درسی می‌پردازند.

ارائه راه‌حل برای این مشکل، قبل از هر چیز نیازمند شناسایی دقیق وضعیت موجود مطالعه غیردرسی دانش‌آموزان دوره مورد نظر است. بنابراین مسأله اصلی پژوهش حاضر عبارت است از: نبودن اطلاعات لازم در مورد وضعیت و میزان مطالعه غیردرسی دانش‌آموزان دوره متوسطه نظری نقاط شهری استان قم

اهداف پژوهش

هدف اصلی پژوهش حاضر عبارت است از:

ارائه تصویری از وضعیت و میزان مطالعه غیردرسی دانش‌آموزان دوره متوسطه مناطق شهری استان قم به منظور فراهم کردن زمینه لازم برای برنامه‌ریزی فرهنگی برای دانش‌آموزان پسر و دختر دوره مذکور.

هدف فوق به اهداف اختصاصی زیر محدود می‌شود:

هدف اول - بررسی وضعیت مطالعه غیردرسی دانش‌آموزان در ابعاد کیفی. برای رسیدن به

این هدف، موارد زیر بررسی شده است:

موضوعات مطالعه غیردرسی، راههای تأمین منابع مطالعه غیردرسی، جهت‌دار بودن

مطالعه غیردرسی، میزان کاربرد روشهای مطالعه از سوی دانش‌آموز و راهنمای مطالعه غیردرسی.

هدف دوم - بررسی وضعیت مطالعه غیردرسی دانش‌آموزان در ابعاد کمی. برای رسیدن به این هدف، موارد زیر بررسی شده است:

زمان مطالعه؛ مکان؛ امکانات و تجهیزات مطالعه؛ میزان مطالعه؛ نوع منابع مطالعه؛ و هزینه تأمین منابع مطالعه.

سؤالهای پژوهشی

سؤالهای پژوهشی که بر اساس دو هدف اختصاصی پژوهش (کمی و کیفی) تعیین شده عبارتند از:

الف - سؤالهای مربوط به هدف اول پژوهش

۱- موضوعات مطالعه غیردرسی دانش‌آموزان به ترتیب بیشترین میزان استفاده کدامند؟

۲- راههای تأمین منابع مطالعه غیردرسی دانش‌آموزان کدامند؟

۳- راهنمایان و مشوقهای مطالعه غیردرسی دانش‌آموزان چه افرادی (یا چه عواملی) هستند؟

۴- موضوعات مطالعه غیردرسی دانش‌آموزان در جهت خاصی است یا به صورت پراکنده است؟

۵- میزان استفاده دانش‌آموزان از روشهای مختلف مطالعه در مطالعه غیردرسی، چقدر است؟

ب - سؤالهای مربوط به هدف دوم پژوهش

۱- مطالعه غیردرسی دانش‌آموزان در طول روز، هفته و ماه چند دقیقه است؟

۲- مطالعه غیردرسی دانش‌آموزان در طول شبانه روز، بیشتر در چه زمانی انجام می‌شود؟

۳- مطالعه غیردرسی دانش‌آموزان در طول سال، بیشتر در چه فصلی انجام می‌شود؟

۴- سهم هریک از منابع مطالعه غیردرسی در هزینه‌های دانش‌آموزان چقدر است؟

۵- منابع مطالعه غیردرسی دانش‌آموزان به ترتیب بیشترین میزان استفاده کدامند؟

۶- مطالعه غیردرسی، اولویت چندم فعالیت‌های زمان فراغت دانش‌آموزان است؟

۷- وضعیت امکانات در اختیار دانش‌آموزان (مکان، تجهیزات و...) برای مطالعه غیردرسی چگونه است؟

یافته‌های پژوهش

یافته‌های پژوهش شامل سه بخش می‌شود: بخش اول، ویژگی‌های جمعیت شناسانه را ارائه می‌کند. بخش دوم به ابعاد کیفی مطالعه، و بخش سوم نیز به ابعاد کمی مطالعه می‌پردازد. در هر بخش به ارتباط نتایج پژوهشهای پیشین با یافته‌های پژوهش حاضر نیز اشاره می‌شود.

الف - یافته‌های مربوط به متغیرهای جمعیت شناسانه گروه نمونه و رابطه آن با وضعیت مطالعه غیردرسی

۱- پایه تحصیلی: دانش‌آموزان پایه اول ۴۲ درصد، پایه دوم ۳۰ درصد، و پایه سوم ۲۸ درصد از حجم نمونه پژوهش را تشکیل داده‌اند (جدول ۱). از نظر میانگین میزان مطالعه دانش‌آموزان در پایه‌های مختلف تحصیلی (اول، دوم، سوم)، اگرچه تفاوت معناداری مشاهده نشده است، اما به ترتیب دانش‌آموزان پایه دوم (۱۴/۳۲ دقیقه)، دانش‌آموزان پایه اول (۱۳/۱۵ دقیقه) و دانش‌آموزان پایه سوم (۱۲/۵۸ دقیقه)، بیشترین تا کمترین میزان مطالعه روزانه را داشته‌اند. یافته‌های این پژوهش بر خلاف نتایج پژوهش "عباسی" (۱۳۷۲) در این مورد است. وی در گزارش خود بیشترین تا کمترین میزان مطالعه را به ترتیب به دانش‌آموزان پایه‌های چهارم، سوم، دوم و اول دبیرستان مربوط می‌داند. در حالی که در پژوهش حاضر، بیشترین میزان مطالعه به دانش‌آموزان پایه دوم و کمترین آن به دانش‌آموزان پایه سوم مربوط می‌شود.

۲- رشته تحصیلی: دانش‌آموزان رشته علوم انسانی ۴۹ درصد، علوم تجربی ۳۳ درصد و ریاضی - فیزیک ۱۸ درصد از حجم نمونه پژوهش را (بدون احتساب دانش‌آموزان پایه اول) تشکیل داده‌اند. از نظر میانگین میزان مطالعه دانش‌آموزان در رشته‌های مختلف (علوم انسانی، علوم تجربی و ریاضی - فیزیک) اگرچه تفاوت معناداری مشاهده نشده است، اما دانش‌آموزان رشته‌های علوم تجربی با ۱۴/۸۶ دقیقه، ریاضی - فیزیک با ۱۲/۵۶ دقیقه و علوم انسانی با ۱۲/۵۵ دقیقه، به ترتیب بیشترین تا کمترین میزان مطالعه را داشته‌اند. یافته‌های این پژوهش مشابه نتایج پژوهش "عباسی" (۱۳۷۲) در این خصوص است.

۳- میزان تحصیلات والدین: بیش از ۱۷ درصد از پدران و ۳۶ درصد از مادران گروه نمونه "بی سواد"، حدود ۳۴ درصد دارای "تحصیلات دوره ابتدایی"، ۱۷ درصد دارای "تحصیلات دوره راهنمایی" و تنها حدود ۲۷ درصد از مادران دارای تحصیلات بیشتر از "دوره راهنمایی" بوده‌اند. با توجه به این ارقام، میانه تحصیلات والدین گروه نمونه در طبقه بی سواد و تحصیلات

دوره ابتدایی قرار می‌گیرد. (یعنی بیش از نیمی از والدین دارای تحصیلات ابتدایی یا بی‌سواد بوده‌اند). با توجه به رابطه مثبت میان سطح تحصیلات والدین و میزان مطالعه فرزندان و نیز با توجه به این که مطالعه، اساساً در برنامه زندگی این گروه از والدین جایگاهی ندارد، بنابراین آنها نمی‌توانند الگوهای عملی و راهنمای مناسبی برای تشویق فرزندان خود به مطالعه غیردرسی باشند. یافته‌های این پژوهش از نتایج پژوهش "بحرانی" (۱۳۷۴) در خصوص رابطه مثبت میان میزان تحصیلات پدر و مادر با میزان مطالعه فرزندان حمایت می‌کند، اما بر خلاف نتایج پژوهش‌های "بلورچی" (۱۳۵۲) و "عباسی" (۱۳۷۲) است که میان میزان تحصیلات والدین و مطالعه فرزندان رابطه‌ای مشاهده نکرده‌اند. در این تحقیق بین میزان مطالعه فرزندان که پدرانشان دارای سطح تحصیلات فوق دیپلم، دیپلم، راهنمایی و فوق لیسانس و بالاتر بوده‌اند با میزان مطالعه فرزندان که پدرانشان در سایر سطوح تحصیلات بوده‌اند، تفاوت معنادار مشاهده شده است ($F = 2/29$, $P = 0/05$). بدین معنی که میزان مطالعه روزانه دانش‌آموزان در گروه‌های مذکور بیش از سایر گروه‌ها بوده است.

نکته قابل توجه در این پژوهش این است که بین میزان مطالعه فرزندان با میزان تحصیلات پدران یک رابطه مستقیم منظم مشاهده نشده است. به عنوان مثال میزان مطالعه فرزندان که پدرانشان دارای سطح تحصیلات لیسانس بوده‌اند با ۱۱/۴۵، کمتر از دانش‌آموزانی است که پدرانشان دارای تحصیلات متوسطه است (ابتدایی (۱۲/۷)، راهنمایی (۱۴/۶۲)، دیپلم (۱۵/۱۲) و فوق دیپلم (۱۵/۹۳). در عین حال، به طور کلی افزایش میزان تحصیلات پدران، افزایش میزان مطالعه فرزندان را به دنبال داشته است.

۴- نوع شغل والدین: پدران به ترتیب دارای "مشاغل آزاد" (۴۱ درصد)، "کارگر یا کشاورز" (۱۷ درصد)، "کارمند" (۱۲ درصد)، "روحانی" (۸ درصد)، "فرهنگی" (۳ درصد)، و "نظامی" (۳ درصد) بوده‌اند. حدود ۱۵ درصد از پاسخ‌گویان نیز اظهار داشته‌اند پدرانشان "بیکار" یا "بازنشسته" بوده‌اند. همچنین بیش از ۹۱ درصد از مادران "خانه‌دار" و بقیه نیز "شاغل" بوده‌اند. اگر چه میان شغل پدران و میزان مطالعه فرزندان رابطه معنادار مشاهده نشده است ($F = 2/63$, $P = 1/90$), اما بیشترین میزان مطالعه روزانه را فرزندان "فرهنگیان" (۱۴/۳۱ دقیقه) داشته‌اند و در مقابل دانش‌آموزانی که اظهار داشته‌اند پدرانشان "بیکار" بوده‌اند، کمترین میزان مطالعه روزانه را داشته‌اند (۷/۱۸ دقیقه).

ب - یافته‌های حاصل از بررسی سؤالهای مربوط به "وضعیت مطالعه غیردرسی در ابعاد کیفی" در این بخش به یافته‌های حاصل از بررسی توصیفی و استنباطی اطلاعات به دست آمده از سؤالهای مطرح شده در زمینه وضعیت مطالعه غیردرسی از نظر نوع موضوعات، راههای تأمین منابع، جهت و برنامه، استفاده از روشهای مطالعه و راهنمای مطالعه غیردرسی اشاره می‌شود:

۱- موضوعات مطالعه غیردرسی: بررسی داده‌های مربوط در این خصوص نشان داد: "موضوعات داستانی" بیشتر و "موضوعات هنری" کمتر از سایر موضوعات مورد مطالعه دانش‌آموزان قرار گرفته است (جدول ۱).

جدول ۱: توزیع درصد فراوانی "موضوعات مورد مطالعه" توسط دانش‌آموزان

موضوعات مطالعه	پسر	دختر	کل
علمی	۴۸	۳۴	۴۰
مذهبی	۲۲	۲۷	۲۵
ورزشی - سرگرمی	۵۵	۲۰	۳۵
داستانی	۳۸	۷۰	۵۲
اجتماعی	۱۴	۱۷	۱۶
هنری	۱۲	۱۸	۱۵

در مورد تفاوت موضوعات مورد مطالعه میان دو جنس، پسران بیش از دختران "موضوعات ورزشی - سرگرمی" ($X^2 = ۳۵/۸$, $P = ۰/۰۰۰$) و دختران بیش از پسران "موضوعات داستانی" مطالعه می‌کنند ($X^2 = ۸۰/۶۴$, $P = ۰/۰۰۰$). در خصوص "موضوعات علمی" اگرچه تفاوت معناداری میان دو جنس مشاهده نشده است؛ اما پسران بیش از دختران به مطالعه موضوعات علمی پرداخته‌اند. همچنین سایر موضوعات (مذهبی، اجتماعی و هنری) کمترین میزان مطالعه را از سوی دو جنس به خود اختصاص داده‌اند. یافته‌های این پژوهش از بخشی از نتایج پژوهش "نخودچی" (۱۳۷۵) در خصوص علاقه بیشتر پسران به مطالعه موضوعات علمی، حمایت می‌کند.

۲- راههای تأمین منابع مطالعه غیردرسی: داده‌های بررسی شده در این خصوص نشان داد: امانت از دوستان بیش از سایر موارد (۵۶ درصد) به عنوان راه تأمین منابع مطالعه

غیردرسی انتخاب شده است، امانت از کتابخانه (۵۶ درصد)، خرید (۵۳ درصد) و هدیه گرفتن کمتر از سایر موارد (۱۹ درصد) راه‌های تامین منابع مورد مطالعه بوده‌اند.

پسران به طور معناداری از دختران از طریق "امانت از کتابخانه" ($X^2 = 7/12, P = 0/05$) و دختران به طور معناداری بیش از پسران از طریق "امانت از دوستان" منابع مطالعه خود را تهیه کرده‌اند ($X^2 = 7/39, P = 0/05$).

۳- در مورد جهت و هدف مطالعه غیردرسی، داده‌های پژوهش نشان داد: مطالعه با هدف "افزایش اطلاعات عمومی" بیشتر از سایر موارد از سوی دانش‌آموزان انتخاب شده است. در مقابل "کسب محبوبیت بین مردم" کمتر از سایر موارد به عنوان هدف مطالعه غیردرسی اظهار شده است.

در مورد تفاوت میان پسران و دختران در خصوص اهداف مطالعه، دختران بیش از پسران، مطالعه را به منظور "افزایش اطلاعات عمومی"، "کمک به فهم مطلب درسی"، و "کسب محبوبیت بین مردم" و در مقابل پسران بیش از دختران مطالعه را با هدف "سرگرمی" انجام داده‌اند. همچنین مطالعه با هدف "شرکت در مسابقات" از سوی پسران و دختران به طور یکسان انتخاب شده است. یافته‌های این پژوهش برخلاف نتایج پژوهش «استون» و «لی وود» (به نقل از بحرانی ۱۳۷۴) است که در آن اشاره شده بود "دختران بیش از پسران با هدف سرگرمی مطالعه می‌کنند"، این مطالعه نشان داد که مطالعه با هدف سرگرمی در پسران بیش از دختران است (جدول ۲).

جدول ۲: توزیع درصد فراوانی "هدف دانش‌آموزان" از مطالعه غیردرسی

هدف	پسر	دختر	کل
سرگرمی	۵۳	۵۱	۵۲
شرکت در مسابقات	۱۲	۱۲	۱۲
کمک به فهم مطالب درسی	۴۰	۴۴	۴۳
افزایش اطلاعات عمومی	۶۸	۷۵	۷۲
کسب محبوبیت بین مردم	۸	۹	۹

با توجه به اینکه یکی از عوامل مهم در تعیین کیفیت مطالعه، "جهت‌دار بودن" آن است و از این نظر مطالعه‌گران به دو گروه، مطالعه‌گران "جهت‌دار" و مطالعه‌گران "بی‌جهت" تقسیم‌بندی

می‌شوند، داده‌های این پژوهش نشان داد که تنها ۲۹ درصد از دانش‌آموزان اظهار داشته‌اند موضوعات در مورد مطالعه خود، دارای "جهت مشخصی" می‌باشند و بقیه (۷۱ درصد) با مطالعه موضوعات متفاوت، در گروه "مطالعه گران بی جهت" قرار گرفته‌اند. همچنین بین پسران و دختران در این مورد تفاوت معناداری مشاهده نشده است.

عامل دیگری که بر کیفیت مطالعه تأثیر می‌گذارد "برخورداری از برنامه مشخص" برای مطالعه می‌باشد. نتایج این پژوهش نشان داد که حدود ۷۱ درصد از افراد نمونه مورد بررسی "فاقد برنامه مشخص" و تنها ۲۹ درصد "دارای برنامه مشخص" در مطالعه غیردرسی بوده‌اند. در خصوص تفاوت میان دو جنس، دختران بیش از پسران (به طور معنادار) از "برنامه مشخص" در مطالعه غیردرسی پیروی کرده‌اند. ($X^2 = 12/4$, $P = 0/000$).

"داشتن سؤال قبل از مطالعه" از دیگر عوامل مهم در تعیین کیفیت مطالعه است. یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد تنها ۳۶ درصد از دانش‌آموزان اظهار داشته‌اند که قبل از مطالعه غیردرسی سؤالاتی در ذهن خود دارند که با مطالعه می‌خواهند به جواب آنها برسند. اگر چه تفاوت معناداری میان پاسخهای پسران و دختران در این خصوص مشاهده نشده است، اما دختران بیش از پسران به "داشتن سؤال قبل از مطالعه" اشاره کرده‌اند.

۴- میزان استفاده از روشهای مطالعه: استفاده مناسب و بهنگام از روشهای مطالعه از جمله عواملی است که می‌تواند بر انگیزه مطالعه و استمرار آن تأثیر گذارد. میزان استفاده از روشهای مطالعه توسط دانش‌آموزان پسر و دختر در پژوهش حاضر، متفاوت بوده است (جدول ۳). به طور کلی، بیشترین میزان استفاده از روشهای مطالعه به "روش خواندن برای درک زیبایی و جنبه‌های هنری مطلب" (۷۶ درصد) و کمترین آن به روش "عبارت خوانی" (۳۱ درصد) مربوط می‌شود. به جز دو روش "خواندن اجمالی" و "عبارت خوانی" در استفاده از سایر روشهای مطالعه یعنی "روش تندخوانی" ($X^2 = 9/48$, $P = 0/05$), "دقیق خوانی" ($= 0/000$), $X^2 = 23/42$, $P = 0/000$), "خواندن تجسّسی" ($X^2 = 44/48$, $P = 0/000$), "روش خواندن انتقادی" ($X^2 = 13/83$, $P = 0/001$) و "روش خواندن برای درک زیبایی و جنبه‌های هنری مطلب" ($X^2 = 20/85$, $P = 0/001$), تفاوت میان پسران و دختران معنادار بوده، بدین ترتیب که دختران بیش از پسران از روشهای مذکور استفاده کرده‌اند.

جدول ۳: توزیع درصد فراوانی میزان استفاده از روشهای مختلف مطالعه در مطالعه غیر درسی

روش‌های مطالعه	جنس	هیچ	کم	تاحدودی	زیاد
خواندن اجمالی	پسر	۲۹	۳۱	۲۷	۱۳
	دختر	۲۸	۳۴	۳۰	۱۳
تندخوانی	پسر	۴۳	۳۴	۱۶	۵
	دختر	۳۴	۴۰	۲۱	۱۱
عبارت‌خوانی	پسر	۴۵	۳۰	۱۸	۶
	دختر	۴۱	۳۳	۲۱	۱۱
دقیق‌خوانی	پسر	۲۳	۳۸	۲۵	۱۵
	دختر	۱۶	۳۷	۴۳	۱۱
خواندن تجسسی	پسر	۳۰	۴۲	۲۳	۷
	دختر	۱۷	۳۸	۴۳	۱۰
خواندن انتقادی	پسر	۳۰	۴۳	۲۲	۶
	دختر	۲۵	۴۰	۳۷	۵۲
خواندن	پسر	۱۱	۸	۳۳	۴۸
	دختر	۱۵	۷	۲۳	۶۴
زیبایی‌شناسی					

۵- مشوقها و راهنمایان مطالعه غیردرسی: خانواده، مدرسه و اجتماع از مهم‌ترین عوامل تشویق افراد به مطالعه محسوب می‌شوند. پدر، مادر، خواهر و برادر در خانواده، معلمان و مربیان و سایر کارکنان آموزشی در مدرسه و دوستان و همسالان و رسانه‌های جمعی در اجتماع می‌توانند نقش مشوق و راهنمای افراد به مطالعه غیردرسی را ایفا نمایند. یافته‌های این پژوهش نشان داد: در خانواده "علاقه شخصی"، "پدر و خواهر یا برادر" به ترتیب به عنوان مهم‌ترین مشوقهای افراد به مطالعه غیردرسی بوده‌اند. و در مقابل "مادران" کمتر از سایر افراد، فرزندان را به مطالعه غیردرسی تشویق کرده‌اند. همچنین "علاقه شخصی" به عنوان مشوق مطالعه غیردرسی در دختران به طور معنادار ($X^2 = 29/57, P = 0/000$) بیش از پسران بوده است. در خصوص راهنمایان و مشوقهای مطالعه غیردرسی در مدرسه، بیش از ۴۳ درصد از دانش‌آموزان اظهار کرده‌اند که از طرف "هیچ فردی در مدرسه" به مطالعه غیردرسی تشویق نشده‌اند و از میان پاسخهای ارائه شده به ترتیب، "معلمان" (۱۹ درصد) و "مربیان پرورشی" (۱۵ درصد) بیشترین و "مدیر و معاونین" (۲ درصد) کمترین نقش را در تشویق دانش‌آموزان به مطالعه غیردرسی داشته‌اند. همچنین "موفقیت در دروس" (۲۲ درصد)، به عنوان مهم‌ترین مشوق مطالعه غیردرسی از سوی دانش‌آموزان اظهار شده است. از نظر تفاوت میان دو جنس، پسران بیش از دختران از سوی معلمان به مطالعه غیردرسی تشویق شده‌اند. در مقابل تأثیر عامل

"موفقیت در دروس" به عنوان مشوق مطالعه غیردرسی در دختران بیش از پسران بوده است. در مورد راهنمایان و مشوقهای مطالعه غیردرسی در اجتماع، از میان چهار عامل "دوستان"، "رادیو و تلویزیون"، "روزنامه و مجلات" و "مسابقات کتابخوانی"، "دوستان" بیشترین و "مسابقات کتابخوانی" کمترین نقش را در تشویق دانش‌آموزان به مطالعه غیردرسی داشته‌اند. از نظر تفاوت میان دو جنس "دوستان" و "رادیو و تلویزیون" در دختران بیش از پسران و "روزنامه و مجلات" در پسران بیش از دختران، عامل تشویق به مطالعه غیردرسی اظهار شده‌اند ($X^2 = 47/18$, $P = 0/000$). یافته‌های پژوهش حاضر از نتایج پژوهشهای «حری» (۱۳۵۱) و «ادریسی» (۱۳۷۷)، در خصوص نقش مهم معلمان به عنوان مشوق مطالعه غیردرسی؛ «نخودچی» (۱۳۷۵) و «زارع شاه‌آبادی» (۱۳۷۷) در خصوص تأثیر تشویق والدین و اجتماع بر میزان مطالعه غیردرسی افراد، حمایت می‌کند.

ج - یافته‌های حاصل از بررسی سؤالیهای مربوط به وضعیت مطالعه غیردرسی در ابعاد کمی در این بخش به یافته‌های حاصل از بررسی توصیفی و استنباطی اطلاعات به دست آمده از سؤالات مطرح شده در زمینه وضعیت مطالعه غیردرسی از نظر زمان، میزان، مکان، منابع، امکانات و تجهیزات و هزینه تأمین منابع مطالعه غیردرسی اشاره می‌شود.

۱- زمان مطالعه غیردرسی: یکی از عوامل اثرگذار بر نحوه و میزان مطالعه افراد، زمان مطالعه است. زمان مطالعه دارای جهات متفاوتی است. گاهی زمان مطالعه در اوقات شبانه‌روز مورد توجه است و گاهی این زمان مربوط به روزهای هفته، ماه و یا فصول سال می‌شود. در پژوهش حاضر زمان مطالعه در طول شبانه‌روز و در فصول سال بررسی شده است. نتایج حاصل از بررسی سؤالات مربوط به زمان مطالعه نشان داد: در طول فصول سال، بیشترین کمترین میزان مطالعه غیردرسی دانش‌آموزان به ترتیب در فصل "تابستان" و در فصل "زمستان" بوده است. از نظر تفاوت میان دو جنس پسران از سایر فصول یعنی "بهار" و "پاییز" و "زمستان" (به طور معنادار) بیش از دختران برای مطالعه غیردرسی استفاده می‌کنند. در مقابل دختران (به طور معنادار) از فصل "تابستان" بیشتر از پسران برای مطالعه غیردرسی استفاده می‌کنند (مورد تفاوت میزان مطالعه دانش‌آموزان در فصل تابستان با سایر فصول حمایت می‌کند. از نظر زمان اختصاص یافته به مطالعه غیردرسی در طول شبانه‌روز تفاوت معناداری میان زمان مطالعه

پسران و دختران مشاهده شده است ($X^2 = 30/38, P = 0/000$). بدین ترتیب که پسران از اوقات "میان روز (قبل از ظهر)" و "ساعات آغاز شب" بیش از دختران و در مقابل دختران از زمان "عصر" و "ساعات پایان شب" بیش از پسران، برای مطالعه غیردرسی استفاده می‌کنند.

۲- سهم مطالعه غیردرسی در فعالیت‌های اوقات فراغت: انتخاب فعالیت‌های زمان فراغت از سوی افراد معمولاً به طور آزادانه و با توجه به امکانات مورد نیاز انجام می‌شود. بنابراین "مطالعه غیردرسی" می‌تواند سهمی از "اوقات فراغت" دانش‌آموزان را به خود اختصاص دهد. یافته‌های حاصل از پژوهش حاضر در این خصوص نشان داد که از میان چهار فعالیت عمده زمان فراغت، "مطالعه غیردرسی" در مرتبه آخر قرار گرفته است. استفاده از "رادیو و تلویزیون"، "ورزش" "تفریح" و "مطالعه غیردرسی" به ترتیب بیشترین تا کمترین سهم را در اوقات فراغت دانش‌آموزان به خود اختصاص داده است (جدول ۴). از نظر تفاوت میان دو جنس، دختران در مقایسه با پسران به طور معنادار ($X^2 = 27/51, P = 0/000$) وقت بیشتری را به استفاده از "رادیو و تلویزیون" اختصاص داده‌اند. در مقابل پسران بیش از دختران به فعالیت‌های "ورزشی" پرداخته‌اند ($X^2 = 48/4, P = 0/000$). در مورد زمان اختصاص یافته به "مطالعه غیردرسی" دختران در مقایسه با پسران به طور معنادار ($X^2 = 25/85, P = 0/000$) زمان بیشتری را صرف "مطالعه غیردرسی" کرده‌اند.

جدول ۴: توزیع درصد فراوانی "فعالیت‌های عمده اوقات فراغت"

فعالیت	پسر	دختر	کل
استفاده از رادیو و تلویزیون	۵۶	۸۲	۷۰
ورزش	۶۰	۱۷	۳۸
تفریح	۳۷	۴۳	۴۰
مطالعه غیردرسی	۴۹	۱۶	۳۳

۳- میزان مطالعه غیردرسی، میزان وقت اختصاص یافته (روزانه، هفتگی، ماهانه و...) به مطالعه هریک از منابع روزنامه، مجله و کتب غیردرسی می‌باشد. بر اساس داده‌های پژوهش حاضر، میانگین میزان مطالعه روزانه دانش‌آموزان دوره متوسطه به طور کلی "۱۲/۱۲ دقیقه" بوده است. مقایسه داده‌ها نشان داد که میانگین مطالعه روزانه دختران تقریباً در تمام نواحی آموزش و پرورش (به طور معنادار) بیش از پسران بوده است ($F = 19/33, P = 0/001$). در

این مورد، هیچ یک از پژوهش‌های بررسی شده در بخش پیشینه، به تفاوت میزان مطالعه پسران و دختران اشاره نکرده‌اند.

میانگین میزان مطالعه هفتگی "کتاب غیردرسی" توسط دانش‌آموزان حدود "۲۴/۳۱ دقیقه" بوده است. بررسی داده‌های مربوط به میزان مطالعه کتاب غیردرسی نشان داد میزان مطالعه کتاب غیردرسی توسط دختران در تمام نواحی آموزش و پرورش در مقایسه با پسران (به طور معنادار) بیشتر بوده است ($F = ۵۲/۰۸$, $P = ۰/۰۰۰$).

میانگین میزان مطالعه هفتگی "مجله" توسط دانش‌آموزان حدود "۲۰/۱۸ دقیقه" بوده است. در این خصوص میزان مطالعه دختران در مقایسه با پسران به طور معنادار ($P = ۰/۰۰۰$, $F = ۳۴/۵۸$) بیشتر است. بدین معنی که دختران وقت بیشتری را در طول هفته به مطالعه مجله اختصاص داده‌اند. یافته‌های پژوهش حاضر از نتایج پژوهش «بلورچی» (۱۳۵۲) در مورد "تمایل بیشتر دختران به مطالعه مجله" حمایت می‌کند.

میانگین میزان مطالعه هفتگی "روزنامه" توسط دانش‌آموزان حدود "۱۹/۴۷ دقیقه" بوده است. بررسی داده‌های مربوط به میزان مطالعه روزنامه نشان داد: اگر چه تفاوت معناداری میان میزان مطالعه پسران و دختران و دانش‌آموزان نواحی مختلف مشاهده نشد ($P = ۰/۸۶$, $F = ۱/۳$)، اما میزان مطالعه هفتگی روزنامه توسط دختران بیش از پسران بوده است. یافته‌های پژوهش حاضر از نتایج پژوهش «بلورچی» (۱۳۵۲) در مورد "تمایل بیشتر دختران به مطالعه روزنامه" حمایت می‌کند.

به منظور مقایسه میزان مطالعه غیردرسی دانش‌آموزان در پژوهش حاضر با میزان مطالعه دانش‌آموزان (یا سایر افراد) در پژوهش‌های قبلی، میزان مطالعه گزارش شده در پژوهش‌های پیشین بررسی گردید؛ نکته قابل توجه در این پژوهش‌ها این مسأله بود که هیچ یک از پژوهشگران در گزارش میزان مطالعه گروه مورد بررسی‌اشان، مشخص نکرده بودند که این میزان مربوط به چه نوع مطالعه‌ای (درسی یا غیردرسی) است. بنابراین در خصوص کم یا زیاد بودن میزان مطالعه روزانه یا هفتگی دانش‌آموزان در پژوهش حاضر (به دلیل نبود شاخصی جهت مقایسه) نمی‌توان اظهار نظر نمود.

۴- مکان، منابع، امکانات و تجهیزات مطالعه: از جمله عوامل مهم که در مسیر مطالعه و میزان بازدهی آن نقش دارد، مکان مطالعه است. مکان مطالعه از جهات مختلف مورد مقایسه است. از یک سو نوع مکانی که برای مطالعه انتخاب می‌شود (منزل، کتابخانه، مدرسه، پارک

و... و از سوی دیگر ویژگی‌ها و شرایط مکان انتخاب شده برای مطالعه، در پژوهش حاضر مکان مطالعه از نظر نوع، شرایط عضویت، امکانات، منابع و میزان استفاده از هر یک از مکان‌ها، بررسی شده است.

در مورد نوع مکان مطالعه از بین مکان‌های مورد نظر برای مطالعه (منزل، مدرسه، پارک، کتابخانه عمومی، کتابخانه مسجد و کتابخانه مدرسه)، به ترتیب بیشترین میزان استفاده، مربوط به "منزل" (۸۹ درصد) و کمترین میزان استفاده مربوط به "کتابخانه مسجد" (۵ درصد) بوده است. بررسی داده‌های مربوط نشان داد: در استفاده از پنج مکان منزل، مدرسه، پارک، کتابخانه عمومی و کتابخانه مسجد، بین پسران و دختران تفاوت معنادار وجود ندارد، اما در خصوص استفاده از "کتابخانه مدرسه"، دختران به طور معنادار بیش از پسران از این مکان برای مطالعه غیردرسی استفاده می‌کنند ($X^2 = 6/8$, $P = 0/05$).

میزان برخورداری دانش‌آموزان از کتابخانه (عمومی، آموزشگاهی و اختصاصی) به طور قابل توجهی بر میزان و کیفیت مطالعه آنان اثر می‌گذارد «بلورچی»، «۱۳۵۲؛ «زن‌گنه»، «۱۳۷۴؛ «ادریسی»، «۱۳۷۷». در خصوص "وجود کتابخانه در نزدیکی محل سکونت" بیش از ۳۵ درصد از دانش‌آموزان اظهار داشته‌اند هیچ یک از انواع کتابخانه‌ها در نزدیکی منزل آنها وجود ندارد. در مورد استفاده از کتابخانه‌های عمومی و مساجد، داده‌های بررسی شده نشان می‌دهد که بیش از ۶۳ درصد از دانش‌آموزان از هیچ یک از کتابخانه‌های مذکور استفاده نمی‌کنند. همچنین میزان عدم استفاده دانش‌آموزان دختر از این کتابخانه‌ها به طور معنادار بیش از پسران بوده است ($X^2 = 31/69$, $P = 0/000$).

در مورد برخورداری از "مکان مشخص (اتاق و...)" برای مطالعه در منزل، بیش از ۴۷ درصد از دانش‌آموزان اظهار داشته‌اند "فاقد مکان مشخص" برای مطالعه در منزل می‌باشند. در این خصوص میزان برخورداری دختران به طور معنادار بیش از پسران بوده است ($P = 0/01$), ($X^2 = 11/6$).

در خصوص "برخورداری از کتابخانه شخصی در منزل" تنها ۲۴ درصد از دانش‌آموزان اظهار داشته‌اند که در منزلشان "کتابخانه شخصی" وجود دارد. در این مورد تفاوت معناداری میان پاسخهای پسران و دختران و نیز دانش‌آموزان نواحی مختلف مشاهده نشد.

بین میزان برخورداری از امکانات مطالعه با میزان و کیفیت مطالعه افراد ارتباط مستقیم وجود دارد («حری»، «۱۳۵۱؛ «عباسی»، «۱۳۷۴؛ «لشکری»، «۱۳۵۴؛ «زن‌گنه»، «۱۳۷۴؛

«ادریسی»، ۱۳۷۷). براساس داده‌های پژوهش حاضر بیش از ۶۵ درصد از دانش‌آموزان اظهار داشته‌اند که «فاقد امکانات مطالعه در منزل» بوده‌اند. از این نظر میان پاسخهای دانش‌آموزان نواحی مختلف تفاوت معناداری مشاهده نشده است، اما میزان برخورداری دختران از امکانات مطالعه در منزل (به طور معنادار) بیش از پسران بوده است ($X^2=31/83, P=0/000$).

«کتابخانه‌های آموزشی» به دلیل داشتن توانایی در فراهم کردن منابع مطالعاتی مورد نیاز دانش‌آموزان در بین سایر مکانها از اهمیت بیشتری برخوردارند. کتابخانه‌های مدارس در پرورش عادت مطالعه در نوجوانان و جوانان هم به منظور سرگرمی و هم به منظور گردآوری اطلاعات نقش مهمی ایفا می‌کنند (گالین ری، به نقل از نیکنام، ۱۳۷۵). براساس داده‌های پژوهش حاضر، بیش از ۹۵ درصد از دانش‌آموزان اظهار داشته‌اند که در مدرسه‌اش کتابخانه وجود دارد، که از این نظر میزان برخورداری مدارس دخترانه از کتابخانه بیشتر از مدارس پسرانه است. در خصوص «زمان فعالیت کتابخانه مدرسه»، ۱۳ درصد از دانش‌آموزان اظهار داشته‌اند که کتابخانه مدرسه‌اش در «هیچ زمانی فعالیت نداشته است» و ۳۸ درصد نیز زمان فعالیت آن را فقط در «زنگهای تفریح» اعلام کرده‌اند.

در خصوص «میزان استفاده از کتابخانه مدرسه» بیش از ۶۷ درصد از دانش‌آموزان اظهار کرده‌اند که اصلاً از کتابخانه مدرسه استفاده نکرده‌اند، از نظر تفاوت میان دو جنس، دختران به طور معنادار بیش از پسران از کتابخانه مدرسه‌اش استفاده کرده‌اند ($X^2=8/91, P=0/05$). در مورد وجود «وسایل مناسب در کتابخانه مدرسه» تنها ۳۱ درصد از دانش‌آموزان وسایل و امکانات کتابخانه مدرسه‌شان را در «حد مناسب» توصیف کرده‌اند.

در خصوص «وجود کتابهای غیردرسی و مجلات علمی و فرهنگی در کتابخانه مدرسه»، بیش از ۷۸ درصد از دانش‌آموزان اظهار داشته‌اند کتابخانه مدرسه‌اش «فاقد منابع غیردرسی مورد نیاز آنها» بوده است (جدول ۵).

جدول ۵: توزیع درصد فراوانی «برخورداری دانش‌آموزان از کتابخانه و امکانات مطالعه»

محتوا	پسر	دختر	کل
برخورداری از مکان مشخص برای مطالعه در منزل	۵۷	۵۱	۵۳
برخورداری از کتابخانه شخصی در منزل	۲۴	۲۵	۲۴
برخورداری از امکانات مطالعه در منزل	۲۴	۴۴	۳۵
برخورداری از کتابخانه در مدرسه	۹۳	۹۷	۹۵

۵- یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر میزان و کیفیت مطالعه افراد "هزینه‌های مربوط به تهیه منابع مطالعه" است («حری»، ۱۳۵۱؛ «مفتخر»، ۱۳۵۱؛ «لشگری»، ۱۳۵۴؛ «بحرانی»، ۱۳۷۴ «اکبری»، ۱۳۷۶). پژوهش حاضر، میزان هزینه اختصاص یافته از سوی دانش‌آموز (یا خانواده او) به هریک از منابع غیردرسی (کتاب، روزنامه، مجله، هفته‌نامه، ماهنامه، حق عضویت کتابخانه، حق اشتراک روزنامه یا مجله) و نیز "تعداد کتابهای خریداری شده توسط دانش‌آموزان در طول یک سال را مورد بررسی قرار داده است. براساس داده‌های بررسی شده میانگین هزینه اختصاص یافته به هریک از منابع مطالعه غیردرسی در طول ماه به ترتیب عبارت است از: "روزنامه، ۱۳۲ ریال"، "مجله، هفته‌نامه و ماهنامه: ۱۰۰ ریال"، "کتاب غیردرسی: ۱۰۰ ریال"، "حق عضویت کتابخانه: ۵۹ ریال" و "حق اشتراک روزنامه یا مجله ۳۳ ریال".

در خصوص تفاوت میان دو جنس در اختصاص هزینه به هریک از منابع مطالعه، داده‌های حاصل نشان می‌دهند که در مورد کتاب غیردرسی، روزنامه، مجله و حق اشتراک روزنامه و مجلات، دختران به طور معنی‌داری بیش از پسران برای تأمین این منابع هزینه بیشتری اختصاص داده‌اند. نتایج آزمون تحلیل واریانس برای هریک از منابع مذکور عبارت است از: "کتاب غیردرسی" ($F=25/62$, $P=0/000$)، "روزنامه" ($F=11/85$, $P=0/001$)، "مجله، هفته‌نامه، ماهنامه" ($F=30/48$, $P=0/000$) و حق اشتراک روزنامه و مجله ($P=0/001$), ($F=13/42$).

در خصوص "تعداد کتابهای خریداری شده در طول سال"، بیش از ۲۲ درصد از دانش‌آموزان اظهار داشته‌اند که در طول سال "اصلاً کتاب غیردرسی نخریده‌اند". حدود ۲۵ درصد بین "۱ تا ۲ جلد"، ۲۸ درصد بین "۳ تا ۴ جلد"، ۱۹ درصد بین "۵ تا ۶ جلد"، ۴ درصد بین "۷ تا ۸ جلد" و تنها ۲ درصد، "۹ جلد" و بیشتر کتاب غیردرسی خریده‌اند. از نظر تفاوت میان دو جنس، دختران (به طور معنادار) بیش از پسران در طول سال اقدام به خرید کتاب غیردرسی کرده‌اند ($X^2=23/45$, $P=0/000$).

خلاصه نتایج پژوهش

- میزان مطالعه غیردرسی دانش‌آموزان در مقایسه با سایر فعالیت‌های آنان بسیار اندک می‌باشد (کمتر از ۱ درصد از اوقات شبانه‌روز). این در حالی است که بیش از نیمی از پسران (۵۰٪) و حدود ۳۰ درصد از دختران اساساً مطالعه غیردرسی نداشته‌اند. پایین بودن میزان

تحصیلات والدین، نداشتن مشوق و راهنمای مطالعه به ویژه در منزل، مدرسه و اجتماع، اختصاص بیشترین زمان فراغت به استفاده از رادیو و تلویزیون و سایر فعالیت‌ها (ورزش، تفریح و...) و عدم اختصاص وقت مناسب (در شبانه‌روز) از جمله دلایل پایین بودن میزان مطالعه دانش‌آموزان می‌باشد.

- آشنایی دانش‌آموزان با روشهای مطالعه بسیار اندک است. همچنین علیرغم اینکه بیش از ۵۰ درصد از دانش‌آموزان مطالعه را با هدف "سرگرمی" و "افزایش اطلاعات عمومی" انجام می‌دهند، اما اکثر آنها (حدود ۷۰ درصد) دارای جهت مشخصی در انتخاب موضوعات مورد مطالعه نیستند (مطالعه‌گران بی‌جهت).

- مهم‌ترین راه تأمین منابع خواندنی (در بین دانش‌آموزانی که مطالعه غیردرسی داشته‌اند)، "امانت از کتابخانه" بوده است. این در حالی است که هیچ یک از انواع کتابخانه‌ها در نزدیکی محل سکونت بیش از ۴۰ درصد از دانش‌آموزان وجود ندارد و بیش از ۶۰ درصد از دانش‌آموزان از هیچ یک از انواع کتابخانه‌ها استفاده نکرده‌اند. علیرغم وجود فضای فیزیکی کتابخانه در اکثر دبیرستانها، عواملی چون: زمان نامناسب و ناکافی فعالیت، عدم برخورداری از امکانات مناسب و عدم برخورداری از مجموعه مناسب (کتاب غیردرسی، مجلات و نشریات علمی و فرهنگی)، موجب کاهش استفاده از این مکان شده است.

- مکان‌های مورد استفاده جهت مطالعه بسیار محدود بوده و امکانات و تجهیزات مورد نیاز برای مطالعه در اغلب موارد در دسترس نبوده است. بیشتر دانش‌آموزان (حدود ۹۰ درصد) از منزل به عنوان مکان مطالعه غیردرسی استفاده می‌کنند. که در این خصوص حدود ۵۰ درصد دارای "اتاق مستقل در منزل" بوده‌اند.

- بیش از ۵۰ درصد از دانش‌آموزان (و والدین آنها) هیچ هزینه‌ای به تأمین منابع مطالعه (خرید کتاب غیردرسی خرید یا حق اشتراک روزنامه یا مجلات و حق عضویت کتابخانه) اختصاص نداده‌اند. میانگین هزینه اختصاص یافته برای تأمین منابع غیردرسی بسیار کم می‌باشد. به عنوان مثال با میانگین ۱۳۲ تومان هزینه اختصاص یافته به خرید روزنامه کمتر از ۳ شماره روزنامه در ماه توسط دانش‌آموزان (یا والدین آنها) خریداری شده است.

- بیش از ۲۰٪ از دانش‌آموزان در طول سال کتاب غیردرسی نخریده‌اند و میانگین کتابهای خریداری شده توسط آنان کمتر از ۲ جلد در سال بوده است.

- مطالعه منابع غیردرسی به ترتیب بیشترین تا کمترین میزان استفاده مربوط می‌شود به

کتاب، مجلات و روزنامه.

- بیشترین تا کمترین هزینه اختصاص یافته به تأمین منابع مطالعه غیردرسی مربوط می‌شود به: خرید روزنامه، مجله، هفته‌نامه و ماهنامه، کتاب غیردرسی، حق عضویت کتابخانه و حق اشتراک روزنامه یا مجله.

موضوعات مورد مطالعه دانش‌آموزان به ترتیب از بیشترین تا کمترین میزان مطالعه مربوط می‌شود به موضوعات داستانی، ورزشی، سرگرمی، علمی، هنری، مذهبی و اجتماعی.

تأثیر عامل جنس بر وضعیت مطالعه غیردرسی

۱- تفاوت در زمان مطالعه، میزان استفاده از مکان، روشهای مطالعه، موضوعات مطالعه، استفاده از منابع مطالعه، راههای تأمین منابع مطالعه، برخورداری از برنامه مشخص برای مطالعه، مشوقها و راهنمایان مطالعه، هزینه تأمین منابع مطالعه و تعداد کتابهای خریداری شده در طول سال، میان دو جنس پسر و دختر معنادار بوده است.

۲- در خصوص زمان مطالعه در فصول سال، دختران در فصل "تابستان" بیش از پسران و پسران در "فصل بهار، پاییز و زمستان" بیش از دختران مطالعه می‌کنند.

۳- "میزان مطالعه غیردرسی روزانه و هفتگی دانش‌آموزان دختر" بیش از دانش‌آموزان پسر بوده است.

۴- میزان استفاده از "منزل"، "مدرسه و کتابخانه آن" توسط دختران بیش از پسران بوده است. همچنین شرایط عضویت در "کتابخانه مسجد" برای دختران، "سخت‌تر" از پسران بوده است.

۵- دختران در مقایسه با پسران از همه روشهای مطالعه بیشتر استفاده می‌کنند.

۶- مطالعه موضوعات "داستانی" توسط دختران بیش از پسران و مطالعه موضوعات "ورزشی - سرگرمی" توسط پسران بیش از دختران بوده است.

۷- در مورد راههای تأمین منابع مطالعه، پسران بیشتر از طریق "امانت از کتابخانه" و دختران بیشتر از طریق "امانت از دوستان" خود اقدام به تهیه منابع مطالعه کرده‌اند.

۸- در مورد برخورداری از "برنامه مشخص" برای مطالعه، دختران بیش از پسران از برنامه مشخص در مطالعه غیردرسی پیروی کرده‌اند.

۹- در مورد مشوقها و راهنمایان مطالعه غیردرسی در خانواده، عامل "علاقه شخصی" به

عنوان مشوق در دختران بیش از پسران بوده است. در مدرسه پسران از سوی "معلمان" بیش از دختران به مطالعه غیردرسی تشویق شده‌اند. همچنین در اجتماع دختران بیشتر از طریق "دوستان" و "رادیو و تلویزیون" و در مقابل پسران بیشتر از طریق "روزنامه و مجلات" به مطالعه غیردرسی تشویق شده‌اند.

۱۰- در خصوص "هزینه اختصاص یافته برای تأمین منابع مطالعه غیردرسی" در همه موارد دختران بیش از پسران هزینه بیشتری را به تأمین منابع مطالعه اختصاص داده‌اند.

۱۱- "تعداد کتابهای خریداری شده در طول سال" توسط دختران بیش از پسران بوده است.

پیشنهادهای پژوهش

براساس یافته‌های پژوهش حاضر پیشنهادهایی به شرح ذیل ارائه می‌شود:

الف - پیشنهادهای اجرایی

۱- با توجه به یافته‌های پژوهش حاضر مبنی بر "پایین بودن میزان مطالعه دانش‌آموزان" از یک سو و "عدم راهنمایی آنها از طرف مدرسه" از سوی دیگر، پیشنهاد می‌شود: در برنامه‌های توجیهی به دبیران، مربیان و سایر مسئولان مدرسه توصیه شود در خصوص تشویق دانش‌آموزان به مطالعه غیردرسی نقشی فعالتر به عهده گیرند.

۲- یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد بیشتر دانش‌آموزان از داشتن "امکانات مناسب مطالعه در منزل، مدرسه و اجتماع محروم بوده‌اند". بنابراین پیشنهاد می‌شود: "کتابخانه‌های مدارس از نظر امکانات، وسایل و منابع مطالعه به نحو قابل قبول تجهیز شده و زمان فعالیت آنها متناسب با نیاز دانش‌آموزان" باشد. چنانچه تجهیز کتابخانه‌های تمام مدارس امکان‌پذیر نیست در هر منطقه آموزشی، کتابخانه و سالن مطالعه مدارس که مرکزیت بیشتری در آن منطقه دارند، تجهیز شده و تمهیدات لازم برای استفاده همه دانش‌آموزان آن منطقه از این نوع کتابخانه‌ها به کار گرفته شود.

۳- با توجه به "جهت‌دار نبودن موضوعات مورد مطالعه بیشتر دانش‌آموزان" از یک سو و نقش ضعیف "مسابقات کتابخوانی" در تشویق دانش‌آموزان به مطالعه، پیشنهاد می‌شود:

مسئولین فرهنگی در طول سال و مناسبت‌های مختلف اقدام به "برگزاری این نوع مسابقات کرده و به جهت دادن موضوعات مورد مطالعه دانش‌آموزان همت گماشته و موجبات

افزایش میزان مطالعه جهت دار در آنان" را فراهم آورند.

۴- بر اساس یافته‌های پژوهش حاضر، بیشتر دانش‌آموزان با "روشهای مطالعه آشنایی نداشته‌اند". بنابراین پیشنهاد می‌شود:

نسبت به آشنا کردن دانش‌آموزان با "روشهای مطالعه از طریق انتشار جزوات (و دیگر وسایل ارتباطی) یا برگزاری دوره‌های آموزشی" اقدام شود. پیشنهاد ویژه در این خصوص، "برگزاری کارگاههای آموزشی مطالعه و کتابخوانی در مناطق آموزشی" می‌باشد.

۵- با توجه به "پایین بودن درآمد اکثر خانواده‌های دانش‌آموزان" مورد بررسی در پژوهش حاضر (که امکان اختصاص هزینه برای تأمین منابع مطالعه را کاهش می‌دهد)، "عدم تکافوی کتابخانه‌های عمومی" و "سخت بودن شرایط عضویت" در آنها، ضمن تأکید مجدد بر پیشنهاد شماره ۲، به مسئولان فرهنگی پیشنهاد می‌شود:

نسبت به "افزایش تعداد این نوع کتابخانه‌ها" اقدام نمایند. چنانچه انجام این مهم در زمان کوتاه امکان‌پذیر نیست، از طریق "برنامه‌های ارشادی و تبلیغی" مردم را به ایجاد و تجهیز کتابخانه‌های مساجد محل تشویق و ترغیب نمایند و تدابیر لازم جهت جذب دانش‌آموزان (به ویژه دختران) را به این مراکز به کار برند.

ب- پیشنهادهایی برای پژوهشهای آینده

۱- پیشنهاد می‌شود: مشابه این پژوهش در "سایر دوره‌های تحصیلی (ابتدایی، راهنمایی و مراکز تربیت معلم)" انجام شود.

۲- با توجه به اهمیت نقش معلمان، مربیان و سایر عوامل انسانی مدرسه به عنوان مشوقها و راهنمایان مطالعه غیردرسی، پیشنهاد می‌شود: "وضعیت و میزان مطالعه این افراد و رابطه آن به میزان مطالعه غیردرسی دانش‌آموزان بررسی گردد".

۳- پیشنهاد می‌شود: "روشهای ایجاد عادت مطالعه در دانش‌آموزان و عوامل مرتبط با آن" مورد بررسی قرار گیرد.

۴- پیشنهاد دیگر "بررسی علایق مطالعاتی در گروههای مختلف دانش‌آموزان (پسران، دختران، دوره‌های ابتدایی، راهنمایی و متوسطه) و رابطه آن با میزان مطالعه آنان" می‌باشد.

۵- هر یک از عوامل مرتبط با وضعیت مطالعه غیردرسی، مانند: "زمان و میزان مطالعه، روشهای مطالعه، موضوعات و منابع مطالعه، راههای تأمین منابع مطالعه، مکان و امکانات مطالعه، و... به عنوان یک موضوع مستقل مورد بررسی قرار گیرد.

منابع

- آذرنگ، عبدالحسین، بهاء‌الدین خرمشاهی؛ "نشر کتاب در ایران"، نامه انجمن کتابداران ایران، دوره هشتم، شماره اول، ۱۳۵۴.
- آذرنگ، عبدالحسین؛ شمه‌ای از کتاب، کتابخانه و نشر کتاب، تهران: نشر کتابدار، ۱۳۷۸.
- ابرامی، هوشنگ؛ شناختی از دانش‌شناسی (علوم کتابداری و دانش رسانی)، چاپ دوم، تهران: انتشارات بهمن، ۱۳۷۸.
- ابوعثمان، نورما و دیگران؛ "نقش کتابخانه‌ها و متخصصان اطلاع‌رسانی در ایجاد جامعه متفکر در جهان اسلام"، ترجمه فریبرز خسروی، مجموعه مقالات کاملیس (۴)، تهران: کتابخانه ملی ایران، ۱۳۷۴.
- ادریسی، نعمت ا...؛ "بررسی راههای برانگیختن دانش‌آموزان به مطالعه و تکوین عادت مطالعه در فراگیران دوره راهنمایی شهرستان یزد"، شورای تحقیقات اداره کل آموزش و پرورش استان یزد، ۱۳۷۷.
- استیگر، سی. رالف؛ "چرا مطالعه می‌کنیم؟"، ترجمه علی شکویی، چاپ اول، انتشارات دانشگاه تبریز، ۱۳۶۴.
- اکبری، ابوالقاسم؛ "بررسی میزان مطالعه غیر درسی دبیران و مدرسان و راههای افزایش آن در اداره کل آموزش و پرورش شهر تهران"، شورای تحقیقات اداره کل آموزش و پرورش شهر تهران، ۱۳۷۶.
- باب الحوائجی، فهیمه؛ نقش و اهمیت کتابخانه‌های آموزشی، چاپ اول، تهران: وزارت آموزش و پرورش (پژوهشکده تعلیم و تربیت)، ۱۳۷۸.
- باتلر، پی. برس؛ جنبه‌های نظری علم کتابداری، ترجمه هوشنگ ابرامی، چاپ اول، تهران: مرکز اسناد فرهنگی آسیا، ۱۳۵۸.
- بحرانی، محمود؛ "وضعیت کتابخوانی در شیراز (پژوهش میدانی)"، فصلنامه فرهنگ عمومی، شماره ۱۳-۱۲، پاییز و زمستان ۱۳۷۶، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- بلورچی، فریده؛ "رغبت‌های مطالعه کودکان ۸ تا ۱۱ ساله در ۱۰ دبستان تهران"، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه تهران، ۱۳۵۲.
- بولا، اچ.اس؛ ارزشیابی طرحها و برنامه‌های آموزشی برای توسعه، ترجمه خدایار ابیلی، چاپ اول، تهران، مؤسسه بین‌المللی روشهای آموزش بزرگسالان، ۱۳۷۵.
- بهفروزی، مینو؛ "بررسی وضع موجود کتابخانه‌های عمومی شهر تهران وابسته به وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی"، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه تهران، ۱۳۷۰.
- تعاونی، شیرین؛ استاندارد وسایل و تجهیزات کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی، چاپ اول، تهران، ناشر مؤلف، ۱۳۷۷.
- حرّی، عباس؛ "جامعه‌شناسی کتابخوانی نوجوانان ۱۵ تا ۱۹ ساله"، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه تهران، ۱۳۵۱.
- حمیاری، همایون؛ "بررسی ارتباط مطالعه غیردرسی با پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان سال سوم رشته‌های

- نظری نظام جدید آموزش متوسطه شهر تهران؛ پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه تهران، ۱۳۷۲.
- "خلاصه مقالات اولین همایش راههای ترویج فرهنگ مطالعه و کتابخوانی"، چاپ اول، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۶.
- خمارلو (میرهادی)، توران؛ دو گفتار (کتابخانه‌های آموزشی و نقش آن در ایجاد عادت به مطالعه)، از تجربه‌های مدرسه فرهاد، کتاب اول، چاپ اول، تهران: [مدرسه فرهاد]، ۱۳۵۸.
- ذوالفقاری، غلامحسین؛ رهنمون، چاپ نهم، تهران: انتشارات سخن، ۱۳۷۵.
- رامایا، ال.اس؛ "اصلاح و بهتر کردن عادت مطالعه و مردم مطالعه‌گر (نقش کتابخانه‌ها)"، ترجمه علی شکویی، فصلنامه پیام کتابخانه، شماره ۳۱، زمستان ۱۳۷۷، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- راوندی، مرتضی؛ تاریخ اجتماعی ایران، جلد ۶، چاپ اول، تهران: انتشارات نگاه، ۱۳۷۱.
- رخ بخش زمین، محمود؛ "بررسی رابطه عناصر اساسی آموزش و پرورش در ایجاد عادت به مطالعه در دانش‌آموزان دوره ابتدایی (طرح تحقیق)"، خلاصه مقامات اولین همایش بهبود آموزش عمومی، تهران: وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۷۴.
- روزنامه اطلاعات، "میزان مطالعه در سبد خانوار"، ۱۱ آبان ۱۳۷۷، ص ۱۰.
- روزنامه اطلاعات، "۱ خرداد ۱۳۷۲".
- روزنامه اطلاعات، "عوامل گسترش نیافتن فرهنگ مطالعه و کتابخوانی"، ۱۱ آبان ۱۳۷۸.
- روزنامه جمهوری اسلامی، ۲۹ آذر ۱۳۷۲.
- روزنامه همشهری، ۲۲ آذر ۱۳۷۲.
- روزنامه کیهان هوایی، ۲۵ مهر ۱۳۶۹.
- ری، گالین؛ کتابخانه‌های آموزشی، ترجمه مهرداد نیکنام، تیره امامی، چاپ اول، تهران: دبیرخانه هیأت امنای مرکزی کتابخانه‌های عمومی کشور، ۱۳۷۵.
- زارع شاه‌آبادی، علیرضا؛ "بررسی عوامل مؤثر در میزان مطالعه و کتابخوانی در روستای ترک‌آباد اردکان"، فصلنامه پیام کتابخانه، شماره ۲۳، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- زاسکا، زوفیا؛ "تأثیر مدرسه بر خواندن"، ترجمه ثریا قزل‌ایاغ، گزیده مقالات ایفلا ۱۹۹۵، تهران: کتابخانه ملی ایران، ۱۳۷۵.
- زنگنه، محمد؛ "نگرش مدیران و دبیران شهر تهران درباره کتابخانه آموزشی"، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه تهران، ۱۳۷۴.
- سلطانی، شیفته؛ خودآموز کتابداری، تهران: نشر کتاب، ۱۳۷۱.
- سلیمی باهر، حسین؛ "مطالعه در خدمت پرورش خلاقیت"، ماهنامه تربیت، سال دوازدهم، شماره ۶، تهران: وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۵۷.
- سیف، علی‌اکبر؛ روشهای مطالعه، چاپ اول، تهران: انتشارات رشد، ۱۳۵۸.

- شجری، فتح...، یادگیری خلاق، چاپ اول، تهران: انتشارات انجمن قلم ایران، ۱۳۷۷.
- شریعتی رودسری، مصطفی؛ "شیوه‌های مطالعه موفق (۱)"، ماهنامه تربیت، سال هشتم، شماره ۸، تهران: وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۷۴.
- شریعتی، علی؛ سخنی در باب کتاب، چاپ اول، تهران: انتشارات چاپخش، ۱۳۵۶.
- شعاری‌نژاد، علی‌اکبر؛ فرهنگ علوم رفتاری، چاپ دوم، تهران: انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۵.
- شعبانی، محمد؛ "بررسی وضعیت فضا در کتابخانه‌های دانشگاهی اصفهان"، فصلنامه پیام کتابخانه، شماره ۱۴-۱۵، پاییز و زمستان ۱۳۷۷، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- عباسی، لطف...؛ "بررسی عوامل مؤثر و بازدارنده مطالعه غیردرسی دانش‌آموزان سالهای اول تا چهارم دبیرستانهای شهر تهران"، وزارت آموزش و پرورش (دفتر مشاوره و تحقیق امور تربیتی) ۱۳۷۲.
- قلندریان، غلامرضا؛ "سه‌م هر ۲۰۰ ایرانی سالانه یک کتاب (کتاب و کتابخوانی در گذری بر آمار)"، روزنامه قدس، ۲ آذر ۱۳۷۷.
- کراسیت، جان‌ام؛ مبانی فلسفه کتابداری آموزشی، ترجمه اسدا... آزاد، چاپ اول، انتشارات آستان قدس رضوی، ۱۳۶۵.
- کولو، دزیسکا، جادویگا؛ "کتابخانه در نظام آموزشی، آموزش و پرورش به عنوان کیفیت"، ترجمه ثریا فزل ایاب، گزیده مقالات ایفلا ۱۹۹۶، تهران: کتابخانه ملی ایران، ۱۳۷۶.
- گزارش هفته، ویژه‌نامه ششمین نمایشگاه بین‌المللی کتاب تهران، اردیبهشت ۱۳۷۲.
- لشگری، قمر؛ کتابهای خواندنی معلمان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه تهران، ۱۳۵۴.
- مزینانی، علی؛ "نقش‌های کتابخانه‌های عمومی"، فصلنامه پیام کتابخانه، شماره ۳۰، پائیز ۱۳۷۷، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- مفتخر، مریم؛ "عادات مطالعه جوانان"، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه تهران، ۱۳۵۱.
- مقدس جعفری، محمدحسن؛ "بررسی ابعاد اجتماعی مطالعه"، فصلنامه پیام کتابخانه، شماره ۱۸-۱۹، پاییز و زمستان ۱۳۷۴، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- موکهرجی، اک؛ تاریخ و فلسفه کتابداری، ترجمه اسدا... آزاد، چاپ دوم، انتشارات آستان قدس رضوی، ۱۳۷۵.
- میرحسینی، زهره؛ "نقش کتابخانه‌های عمومی در توسعه فرهنگ کتابخوانی"، فصلنامه پیام کتابخانه، شماره ۱۳-۱۲، بهار و تابستان ۱۳۷۳، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- نخودچی، جواد؛ "بررسی عوامل مؤثر بر میزان مطالعه و کتابخوانی در دبیرستانهای تبریز"، شورای تحقیقات اداره کل آموزش و پرورش استان آذربایجان شرقی، ۱۳۷۵.
- نیل، سام‌دی؛ "چرا کتاب؟"، ترجمه حسن شکوهیان، فصلنامه پیام کتابخانه، شماره ۱۴-۱۵، پائیز و زمستان ۱۳۷۳، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

- یوسفی، سیدابوالفضل؛ "بررسی وضعیت (میزان) مطالعه غیردرسی دانش‌آموزان دوره متوسطه استان قم" شورای تحقیقات اداره کل آموزش و پرورش استان قم، ۱۳۷۸.
- یوسفیان گیلوان، محمد؛ "روشهای مطالعه"، روزنامه جمهوری اسلامی، ۱۸ آبان ۱۳۷۷.

OXFORD ADVANCED LEARNER'S DICTIONARY